

BIULETYN

KOŁA MIŁOŚNIKÓW DZIEJÓW GRUDZIĄDZA
KLUB „CENTRUM” SPÓŁDZIELNI MIESZKANIOWEJ

Kard. Stefan Wyszyński

Rok XII: 2014

Nr 27 (402)

Data odczytu: 8.10.2014 r.

Data wydania: 8.10.2014 r.

=====

962. spotkanie

Marcin Maryniak

Wizytacje biskupie i prymasa w województwie pomorskim (bydgoskim) w 1949 roku

Pierwsze lata komunizmu nie zapowiadały, mającej rozpocząć się w najbliższym czasie, swoistej batalii na linii Państwo (władza państwowa) – Kościół. Plan opanowania i przeszczepienia na grunt polski ideologii komunistycznej wraz z wszelkimi jej założeniami zakładał budowanie poprawnych stosunków z Kościołem i rozłożenia w długim czasie przygotowanej z nim walki. Budowanie odpowiednich relacji miały zapewnić takie kroki jak: zwrot Kościołowi majątku zrabowanego przez Niemców, zgoda na wydawanie prasy katolickiej, nauczanie religii w szkołach (jako przedmiot nadobowiązkowy), a także reaktywowanie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Kard. Stefan Wyszyński

Swoistym pewnikiem w latach 1945-1947 stało się także rozpoczynanie państwowych uroczystości od mszy czy chociażby samego błogosławieństwa przez księży. Okazjonalnie dochodziło też do tak spektakularnych wydarzeń, jak chociażby udział przedstawicieli rządu w warszawskiej procesji Bożego Ciała w 1946 r. Również pogrzeby funkcjonariuszy państwowych odbywały się przy współudziale księży¹. Godząc się na uczestnictwo w obchodach rocznicowych organizowanych przez nową władzę i zachowanie przedwojennej rangi świąt katolickich komunści dążyli do zachowania pozorów, iż Polska będzie krajem demokratycznym i gwarantującym swobodę wyznania².

Jednym z głównych zadań władz państwowych przeciwko instytucji kościelnej było hamowanie

1 A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945-1989)*, Kraków 2003, s. 13.

2 A. Dudek, *Państwo i Kościół w Polsce 1945-1970*, Kraków 1995, s. 7.

indywidualizmu Episkopatu Polski i przekształcenie go w posłuszną państwu instytucję, ukształtowaną na wzór cerkwi prawosławnej³.

Mimo względного spokoju, do czasu sfalszowanych wyborów w styczniu 1947 r., doszło do paru zgrzytów jak np. chęć ingerencji na wybór ordynariuszy w administracjach apostołskich na terenie Ziemi Odzyskanych, wejście w życie dekretu o aktach stanu cywilnego⁴ czy aresztowania księży pod zarzutem współpracy z podziemiem antykomunistycznym⁵.

Od jesieni 1947 r. instytucja kościelna zaczęła być coraz mocniej atakowana ze strony państwa. Początkowo najistotniejszym problemem dla komunistów stanowiło odciągnięcie młodzieży od duchowieństwa i świątyń katolickich⁶. W 1948 r. władze komunistyczne w sposób zdecydowany przystąpiły do ograniczenia wpływu duchowieństwa na wychowanie młodego pokolenia. Były konsekwentne w kontynuowaniu działań zmierzających do likwidacji szkolnictwa zakonnego oraz eliminowania wszelkich form wychowania katolickiego ze szkół państwowych⁷.

Jesienią 1948 r. sytuację Kościoła skomplikowała dodatkowo zmiana na urządzie prymasa. 22 X 1948 r. zmarł dotychczasowy prymas August Hlond. Na łożu śmierci na swojego następcę mianował biskupa lubelskiego Stefana Wyszyńskiego. Pogrzeb prymasa, wśród ruin warszawskiej starówki, stał się wielką manifestacją religijną⁸. Radykalizacja poczynań władzy była wywołana ogólnym trendem, który następował także w pozostałych krajach Europy Wschodniej⁹.

W połowie marca 1949 r. przedstawiono oświadczenie rządu PRL w sprawie stosunków pomiędzy państwem a Kościołem¹⁰. W odpowiedzi 25 III 1949 r. episkopat wystosował do wiernych list pasterski *O radościach i troskach Kościoła*, w którym przedstawiony zostały plan obrony Kościoła, jego swobód i stanu posiadania w zakresie niezbędnym *do wypełniania misji ewangelizacyjnej*¹¹. W liście biskupi charakteryzowali swoje działanie w życiu prywatnym i publicznym, a także całe państwo: *Państwo jako społeczność doskonała działa w dziedzinie spraw doczesnych, z pomocą środków ziemskich. Kościół natomiast prowadzi ludzi do celu pozaziemskiego. A chociaż musi korzystać, jako druga społeczność doskonała na ziemi działająca z pomocy materialnej, to jednak głównymi środkami jego działania nie są siły polityczne, lecz nadprzyrodzone: dary Ducha Św., sakramentów św. i modlitwy*¹². List został

3 W. Ważniewski, *Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego w Polsce powojennej (1944-1958)* w: *Stosunki między władzą państwową a Kościołem katolickim w Polsce powojennej (1944-1989)* pod red. W. Ważniewski, Siedlce, s. 7.

4 „Dz. U. RP” 1945, nr 48, poz. 271.

5 W 1947 r. w całym kraju przetrzymywano około 60 duchownych oskarżonych o współpracę z podziemiem antykomunistycznym.

6 J. Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944-1989)*, Warszawa 2003, s. 88.

7 H. Konopka, *Działania represyjne władz oświatowych w Polsce wobec katechetów w okresie stalinizmu w: Represje wobec duchowieństwa Kościołów chrześcijańskich w okresie stalinowskim w krajach byłego bloku wschodniego* pod red. J. Myszor, A. Dziurok, Katowice 2004, s. 167-174.

8 J. Żaryn, *Dzieje Kościoła...*, s. 95-96.

9 A. Grajewski, *Chronologia i historyczne uwarunkowania represji wobec duchowieństwa katolickiego w krajach Europy Środkowej w: Represje wobec duchowieństwa...*, s. 22-23.

10 J. Żaryn, *Kościół a władza w Polsce (1945-1950)*, Warszawa 1997, s. 208-212.

11 *Listy Pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, Paryż 1975, s. 75-82.

12 Tamże.

podpisany przez kardynałów, biskupów, administratorów apostolskich i wikariuszy. Został on odczytany we wszystkich parafiach w kraju w dniu 24 IV 1949r., w dzień 950-lecia kanonizacji świętego Wojciecha.

List został odczytany w newralgicznym momencie dla władz państwowych. Właśnie w tym okresie partia przygotowywała się w całym kraju do uroczystości pierwszomajowych. Jak zauważali autorzy specjalnego raportu Wydziału V Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Bydgoszczy (do zwalczania Kościoła): [...] *w okresie poprzedzającym 1 Maja kler rzymskokatolicki na terenie województwa pomorskiego w swojej działalności nastawił się w dwóch zasadniczych kierunkach: pierwszy i główny, to poprzez planowanie i przygotowanie dodatkowych nabożeństw, odpustów, procesji, zmierzano do osłabienia, do rozbicia manifestacji pierwszomajowych, do uniemożliwienia spokojnego i uroczystego przebiegu tych manifestacji [...] Drugi kierunek to także dodatkowo organizowane nabożeństwa z przyjazdem i pobytem w poszczególnych parafiach biskupów, a w konsekwencji swojej zmierzające do przerzucenia ciężaru gatunkowego uroczystości z dnia 1 maja na dzień 3 maja*¹³.

Największe starania Kościół czynił w powiatach brodnickim, grudziądzkim, rypińskim czy też w powiecie Wyrzysk, ale także w powiatach: lipnowskim, toruńskim, tucholskim i włocławskim. W parafiach wyżej wymienionych powiatów przeprowadzano bierzmowania (m.in. Świecie nad Wisłą, powiat grudziądzki), misje (m.in. gmina Strzygi, powiat rypiński czy gmina Cekcyn w powiecie tucholskim), uroczyste odpusty kościelne (m.in. Krzemień, powiat sępolski) czy też wprowadzano nowych księży na probostwo (Górzno, powiat brodnicki).

Według oceny Wydziału V WUBP wszystkie te kroki czynione przez kościół katolicki zmierzały *do rozbicia społeczeństwa na dwa obozy – wierzących i niewierzących, jako przeciwstawienie linii podziału klasowego zmierzającego do skłócenia tych obozów*¹⁴.

O działalności duchowieństwa powiatu grudziądzkiego w okresie święta pierwszomajowego dowiadujemy się z szerokiej dyskusji, która odbyła się podczas posiedzenia egzekutywy Komitetu Powiatowego PZPR z 2 maja 1949 r., która podsumowywała uroczystości święta pracy¹⁵. Przedstawiciele komitetów gminnych informowali o odprawianiu mszy przez tamtejszych księży, które doszły do skutku, jak np. w Rogóźnie, gdzie ksiądz *zapowiedział, że będzie brał udział w pochodzie, to jednak o godz. 12-iej odprawił nabożeństwo*¹⁶, jak również podali do informacji I sekretarzowi o nieudanych próbach *odsunięcia ludności od uroczystości Święta 1 Maja* w parafiach w Zaroślu (gmina Mokre) czy w Turznicach (gmina Piaski). Niekiedy księża ograniczali się do biernej obserwacji pochodu i wywieszenia biało-żółtej flagi, jak miało to miejsce w Radzynie, lub przygotowywali się do przyjęcia biskupów we własnych parafiach, jak np. w gminie Gruta czy we wsi Lisnowo. Do pierwszej z wyżej wymienionych gmin biskup Kowalski przyjechał 7 maja, natomiast do Lisnowa biskup przybył już 2 maja prosto z Płowęża

13 AIPN By, 030/39, Sprawozdanie Wydziału V WUBP w Bydgoszczy za 1949 r. [w:] *Aparat Bezpieczeństwa w walce z Kościołem Katolickim w województwie pomorskim (bydgoskim) w latach 1945-1956* pod red. A. Paczoska-Hauke i T. Chinciński, Bydgoszcz – Gdańsk 2010, s. 152-153.

14 AIPN By, 030/39, Sprawozdanie Wydziału V..., s. 152.

15 APB, KP PZPR, 1950/IV/1, Protokół z posiedzenia członków Egzekutywy KP w dniu 2 V 1949 r., k. 155, s. 1-6.

16 Tamże.

w powiecie brodnickim¹⁷.

Najważniejszym wydarzeniem do jakiego przygotowywały się parafie województwa pomorskiego (bydgoskiego) była jednakże wędrówka biskupów Kowalskiego i Czaplńskiego od parafii do parafii, od kapliczki do kapliczki, która odbywała się ostatecznie między 1 a 22 maja. Punktem kulminacyjnym tej wędrówki stała się wizytacja prymasa Wyszyńskiego w Bydgoszczy od 11 V.

Władze wojewódzkie starały się wszelkimi sposobami zminimalizować ilość osób przybywających na spotkania z biskupami stosując tak zwane *środki profilaktyczne*: 1. *Ochrona lasu*. 2. *Przeglądy weterynaryjne koni, organizowane kolejno w tych gminach, gdzie miał przejeżdżać biskup, celem uniemożliwienia organizowania chłopskiej „konnicy”*. 3. *Zapowiedziano przez Inspektoraty Szkolne wizytacje z Kuratorium tych szkół i w tych dniach, w których miał zwiedzać daną parafię biskup, celem odciążenia młodzieży*. 4. *W związku z Tygodniem Oświaty organizowano dla młodzieży dodatkową akademię, kina i różne imprezy*¹⁸. Grudziądzki KP PZPR zapowiedział także na dzień 8 maja w całym powiecie *imprezy oraz zabawy przy współudziale orkiestr muzycznych z ORMÓ oraz poleconych przez Związek Zawodowy Muzyków z Grudziądza*. Dodatkowym celem tych zabaw stała się zbiórka funduszy na *umeblowanie KP PZPR w Grudziądzu*, gdyż jak podkreślał komendant MO: *Jest to konieczne, byśmy nie potrzebowali na posiedzenia i odprawy prosić kogoś o wypożyczenie krzeseł i stołów*¹⁹.

Kroki te nie zawsze przynosiły pożądane efekty, szczególnie w małych miejscowościach gminnych czy wsiach, gdzie na spotkania z biskupami przychodziło po kilka tysięcy osób²⁰. Zdecydowanie gorzej sytuacja z frekwencją widoczna była w większych miastach, gdzie ilość aparatu partyjnego był znaczący. Na wysoką frekwencję swój wpływ miały także budujące wierzących kazania m.in. 4 maja w parafii Pruszcz (powiat Świecie) biskup Czaplński mówił: *[...] chciałbym, aby każdy człowiek – katolik pamiętał o Bogu i nie dał się ująć zakusom szatana, który czyha na każdym kroku!*; 6 maja w parafii Bursztynowo (powiat grudziądzki) biskup Kowalski głosił: *[...] my, katolicy, stoimy na twardym gruncie i nie damy się sprowadzić w ciemnotę bezbożnictwa i żadna siła nas nie zwycięży, tak jak Hitler walczył z Bogiem i nie zwyciężył, tak i nas nie zwyciężą nasi wrogowie bezbożnicy [...]*; 7 maja biskup Kowalski w Grucie (powiat grudziądzki) mówił do zebranych: *[...] jak widzicie, od wyzwolenia do dnia dzisiejszego w parafii swojej nie posiadacie duszpasterza, a świadczą to o tym, że odnośne czynniki składające się z niedowiarków uciemniają i gnębą duszpasterzy, by w szkołach i przedszkolach nie było możliwości nauczania religii*²¹. Słowa biskupów w każdej z parafii województwa pomorskiego (bydgoskiego), w której przebywali były przyjmowane przez wiernych z wielką radością i zaangażowaniem, mimo utrudnień, które stawiała władza partyjna każdego szczebla w tym województwie.

Podobny sposób działania jak w powiatach zastosowały władze WUBP względem prymasa Wyszyńskiego, który odwiedził kilka parafii i kapliczek w Bydgoszczy. By odciągnąć mieszkańców Bydgoszczy od spotkań z prymasem w mieście rozpoczęto akcje

17 Tamże.

18 AIPN By, 030/39, Sprawozdanie Wydziału V..., s. 154-155.

19 APB, KP PZPR, 1950/IV/1, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KP z dnia 20 IV 1949 r., k. 70.

20 Przykładowo w miejscowości Pruszcz w powiecie świeckim na spotkanie z biskupem Kowalskim przybyło 3 tysiące ludzi.

21 AIPN By, 030/39, Sprawozdanie Wydziału V..., s. 154.

ochrony drzewostanu, przeprowadzano dodatkowe zebrania w zakładach pracy, za drobną opłatą organizowano pokazy filmowe i teatry dla młodzieży szkolnej z obowiązkiem pisania wypracowania z każdego filmu lub sztuki, organizowano wycieczki poza miasto, zabawy ludowe, imprezy sportowe: pokazy szybownicze, spadochronowe, mecze bokserskie, piłki nożnej, koncerty, tańce, chóry itd.²². W swoich planach prymas Wyszyński miał także odwiedzić tamtejszego szpitala dziecięcego i miejskiego, lecz na rozkaz starosty grodzkiego nie został wpuszczony do tych instytucji. Od pracowników szpitala usłyszał, że godziny przyjęć już się skończyły, a prymas będzie uprzejmie przyjęty na drugi dzień. W odpowiedzi na takie zachowanie władz prymas nadał telegraficznie skargę do prezydenta Bieruta²³.

Kazanie ks. kard. St. Wyszyńskiego w Bydgoszczy

i nakreślenie mu (społeczeństwu) linii podziału na wierzących i niewierzących, a także przedstawienie obecnej rzeczywistości w świetle negatywnym i wywołanie niezadowolenia u ludności, a w szczególności u wierzących²⁴. Swoją wizytację prymas zakończył w kościele na Szwederowie 25 maja.

Wizytacje biskupie i prymasa stały się ważnym wydarzeniem dla mieszkańców ówczesnego województwa pomorskiego (bydgoskiego). Uwierzyli oni, że kościół i duchowieństwo jest ze społeczeństwem i stoi w obronie

W związku z problemami na przybycie większych ilości wiernych na spotkania prymas zerwał z dotychczasowym planem i po trzech dniach pobytu w Bydgoszczy rozpoczął wizytowanie domów księży poszczególnych parafii a nie samych kościołów. Rezultatem tych działań było zwiększenie wiernych na spotkaniach z dotychczasowej liczby 1-2 tys. wiernych do ok. 5 tysięcy ludzi w każdej parafii.

Z oceny pracowników Wydziału V w swoich kazaniach prymas Wyszyński *nastawił się on raczej na indywidualną obronę poszczególnych parafii oraz takich zakładów, jak szpitale, ochronki, przedszkola oraz szkoły, celem wzmocnienia aktywu przykościelnego, znajdującego się w różnych stowarzyszeniach i radach parafialnych, oraz [na] umacnianie pozycji Kościoła w społeczeństwie bydgoskim*

Uroczyste powitanie ks. Prymasa

dotychczasowej tradycji nie układając się z komunistami. Wzmocnione społeczeństwo oczekiwało kolejnych wizyt bisku-

22 Tamże, s. 155.

23 Tamże, s. 156.

24 Tamże, s. 157.

pów w swoich parafiach. Okazją stały się uroczystości Bierzmowania młodzieży, które przypadły na miesiąc sierpień 1949 r., tuż po opublikowaniu dekretu Świętego Oficjum (14 VII 1949 r.), który władze komunistyczne potraktowały jako programowy atak na pozycję komunizmu oraz po wprowadzeniu w Polsce Ludowej dekretu *O ochronie wolności sumienia i nyznania* z 5 VIII 1949 r.

Kard. Wyszyński w czasie wizytacji prymasowskiej

Kazanie ks. Prymasa i licznie zgromadzeni wierni

(L.B.S.)

Redakcja: Tadeusz Rauchfleisz, Janusz Hinz. Logo KMDG wykonał Grzegorz W. Rygielski.